

Formatief handelen en de mammoetjacht

In dit document wordt beschreven hoe je formatief kunt werken met opdrachten over bronnen uit de prehistorie en over historische analogie.

Inleiding

De prehistorie is, zo leren alle leerlingen in de brugklas, de periode waarvoor geen geschreven bronnen beschikbaar zijn. We moeten het doen met materiële bronnen. Maar wat betekent dit voor onze kennis van de prehistorie, waarover kunnen we wel uitspraken doen en waarover kunnen we slechts vermoedens uitspreken?

Dat is het onderwerp van een opdracht waarin een verhaal over de mammoetjacht centraal staat. Dit verhaal is een bewerking van een passage uit het boek *De stam van de holenbeer*, deel één uit de serie *de aardkinderen* van Jean Auel. Een serie die uiteindelijk uit zes boeken zou bestaan. Het boek is in 1986 verfilmd met Daryl Hannah in de hoofdrol.

In 1977 begon Auel met de voorbereidingen voor haar romanserie. Ze bestudeerde niet alleen boeken over de ijstijd, maar volgde ook een overlevingscursus. Ze leerde veel over jagen met primitieve middelen, over eetbare en geneeskrachtige planten en het bewerken van vuurstenen. Ook reisde ze naar Europa en bezocht diverse prehistorische vindplaatsen. De zo verworven kennis gebruikte zij in haar boeken waarin het o.a. gaat over ontmoetingen tussen de *cro-magnon*mens en de Neanderthalers.

Het boek is, ondanks de research die Auel pleegde, geen wetenschappelijk werk, maar een roman. Aanvankelijk kreeg ze dan ook nogal wat kritiek, bijvoorbeeld op het feit dat zij uitging van relaties tussen *cro-magnon*mensen en Neanderthalers. Recent wetenschappelijk onderzoek wijst echter uit dat deze contacten wel degelijk waarschijnlijk zijn geweest.

In de eerste opdracht stellen leerlingen zich bij een aantal passages uit het verhaal over de mammoetjacht de vraag of deze ontleend kunnen zijn aan vondsten uit de prehistorie of dat ze ontsproten zijn aan de fantasie van de schrijfster.

Vervolgens toetsen zij hun antwoorden aan informatie over Spartanen uit de klassieke oudheid en *Papoea's* uit Nieuw-Guinea. Het gaat hierbij om bewijsvoering op basis van historische analogie. Deze opdracht is waarschijnlijk voor de gemiddelde vmbo/havo/vwo leerling te moeilijk en men kan er om die reden dan ook voor kiezen deze over te slaan.

Hierna buigen de leerlingen zich over een ethische vraag, namelijk of het te rechtvaardigen is dat de prehistorische jagers een drachtig dier hebben gedood. In deze opdracht speelt standplaatsgebondenheid, van zowel de jagers als van de leerling, een centrale rol.

Voor de echte bollebozen (meer begaafden) zijn er dan nog twee extra vragen, waarbij vooral vraag vier hoge eisen aan leerlingen stelt.

Waarom deze opdracht?

De prehistorie is de tijd waarover we geen geschreven bronnen hebben. Dat is wat we leerlingen vaak als eerste over de prehistorie leren, om er meteen aan toe te voegen dat we dus alleen maar materiële bronnen hebben. Maar over de consequenties hiervan voor onze kennis over deze periode wordt veel minder gesproken. En dat is jammer omdat deze periode een prachtig startpunt is om met leerlingen te werken aan historisch denken en meer in het bijzonder aan het werken met bronnen (sourcing) (zie Van Boxtel en Van Drie, 2007).

In zeer veel boeken en niet alleen in historische romans, worden uitspraken over de prehistorie gedaan die niet gebaseerd kunnen zijn op materiële vondsten. Bijvoorbeeld in de beschrijving van een prehistorische mammoetjacht in deze opdracht. Hoewel de schrijfster veel onderzoek heeft gedaan voor zij begon met schrijven, kan men zich afvragen in hoeverre de beschrijving gebaseerd is op bronnen.

Als de leerlingen de opdracht goed maken zullen ze tot de conclusie komen dat zeer veel informatie in de beschrijving niet afkomstig kan zijn uit prehistorische vondsten. Maar betekent dat dan ook dat het om pure fantasie van de schrijver gaat?

Er bestaat namelijk ook een andere manier van bewijsvoering, de historische analogie. Veel uitspraken over de leefwijze van prehistorische volken zijn ontleend aan de leefwijze van volken die nog tot diep in de twintigste eeuw in prehistorische omstandigheden leefden. Bijvoorbeeld uitspraken over de taakverdeling tussen mannen en vrouwen.

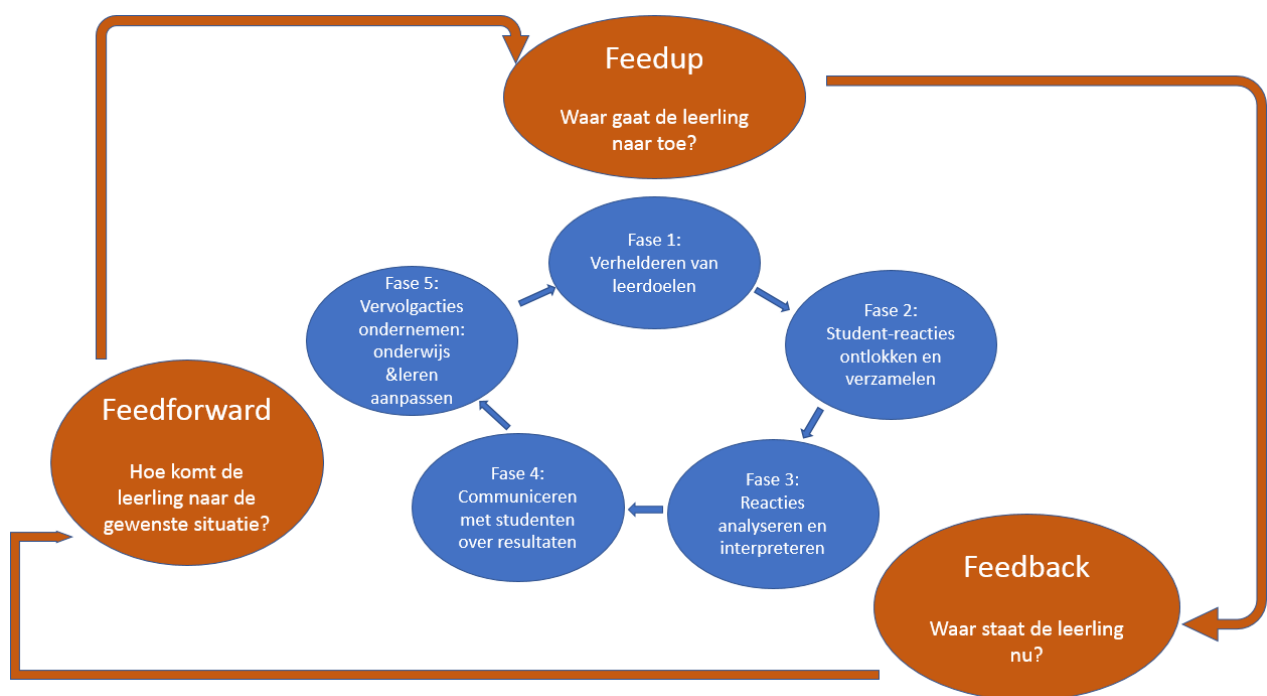
Voor initiatieriten, zoals beschreven in de tekst over de mammoetjacht, zijn er talrijke historische voorbeelden. Bijvoorbeeld uit het Griekse Sparta. Tijdens de Krupeteia, het verbergingsritueel, moesten jonge Spartanen die op het punt stonden in de gelederen van de volwassenen te worden opgenomen, hun kwaliteiten tonen. Gewapend met een dolk gingen ze op stap om alle heloten die ze op hun nachtelijke speurtocht tegenkwamen te doden. Pas dan hadden ze bewezen echte mannen te zijn. (Fik Meijer, 2007)

Inwijdingsriten in Papoea-Nieuw-Guinea

In het oostelijk deel van de hooglanden van Papoea Nieuw-Guinea vinden de meest pijnlijke, bloedige en ingrijpende beproevingen plaats die ooit beschreven zijn in de etnografische literatuur. Bijvoorbeeld bij de Sambia, een volk van enkele duizenden Papoea's die verspreid leven in gehuchten. Bij de Sambia bestaat de collectieve initiatie van jongens voornamelijk uit het stoten van een stokje in de neusgaten tot bloedens toe. De eerste vraag is natuurlijk: waarom de neus? De neus is één van de lichaamsopeningen waardoor vrouwelijke stoffen en eigenschappen het mannelijk lichaam binnendringen. Door middel van de neusbloedingen bannen mannen deze ongewenste substantie uit. Bij de Awa, een andere Papoea-gemeenschap in de hooglanden, zijn de beproevingen waaraan jongens onderworpen worden nog zwaarder dan bij de Sambia. Naast neusbloedingen zijn er afranselingen, het schroeien van de huid, onthouding van voedsel en drank, het opwekken van braken, en in hevigheid toenemende besnijdenissen van de penis. De inheemse duiding van de

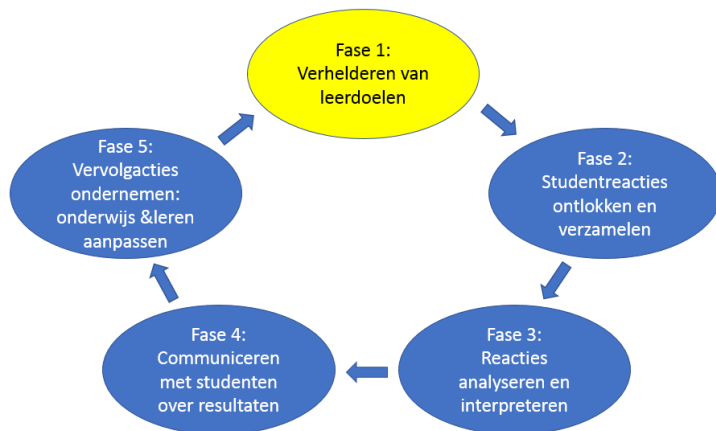
betekenis van de meer dan Spartaanse ontberingen geeft natuurlijk geen bevredigend antwoord op de vraag waarom er zoveel pijn wordt toegediend.

In de literatuur wordt een verband verondersteld tussen pre-industriële oorlogvoering en zware inwijdingsriten voor jongens. Waar intertribale oorlogvoering intens en frequent is, kan men verwachten dat jongens hevige beproevingen dienen te ondergaan om hun mannelijkheid te testen en om hen door middel van schokkende ervaringen ertoe te bewegen de sociale plichten van volwassenheid op zich te nemen. Dit soort verklaringen gaan voorbij aan het kardinale gegeven dat in de initiatie bovenal identiteit wordt gesmeed. Pijn is hierbij een belangrijk instrument. Niet alleen wordt er tussen mannen en vrouwen een categorisch onderscheid aangebracht, maar ook tussen twee soorten mannen: de onvolwassen jongens, die nog thuishoren in de vrouwenwereld, en de volwassen mannen, die een politieke en militaire rol mogen vervullen. Bovendien brengen de volwassenwordingsriten de etnische identiteit van de tribale gemeenschap tot uitdrukking. Deze ritens versterken de gevoelens dat men anders én beter is dan de buurvolken.

Feedup (waar gaat de leerling naar toe?)

Fase 1 Verhelderen van leerdoelen

Wat moeten leerlingen kunnen?

De leraar praat om te beginnen met de leerlingen over de vraag hoe wij aan informatie over de prehistorie komen. Hij vraagt wat volgens hen het wezenlijke verschil is tussen prehistorie en historie. Als duidelijk is dat het verschil is dat wij over de historie wel, maar over de prehistorie geen geschreven bronnen hebben, vraagt hij de leerlingen voorbeelden te noemen van mogelijke materiële bronnen uit de prehistorie. Als het verloop van dit gesprek daar aanleiding toe geeft kan hij met de klas praten over de vraag hoe erg het voor een historicus is dat hij niet kan beschikken over geschreven bronnen en/of het verschil tussen primaire en secundaire bronnen aan de orde stellen (zie hiervoor bijvoorbeeld deze opdracht:

<http://histoforum.net/2020/Primair%20en%20secundair%20Histoforum.pdf>).

Vervolgens introduceert hij het verhaal over de mammoetjacht en legt uit dat de leerlingen van een aantal geselecteerde passages moeten aangeven of deze gebaseerd kunnen zijn op historische bronnen of dat de auteur deze passages zelf heeft verzonnen.

Hij vertelt de leerlingen dat zij in ieder geval opdracht een en twee moeten maken, maar dat ze daarna ook de, pittige, opdrachten 3, 4 en 5 mogen maken. In deze laatste opdrachten moeten leerlingen:

- een oordeel geven over een gebeurtenis en daarbij rekening houden met normen en waarden van mensen in het verleden (opdracht 3).
- een onderbouwde mening geven over historische analogie (opdracht 4).
- een verklaring ontlenen aan een bron (opdracht 5).

Leerdoelen

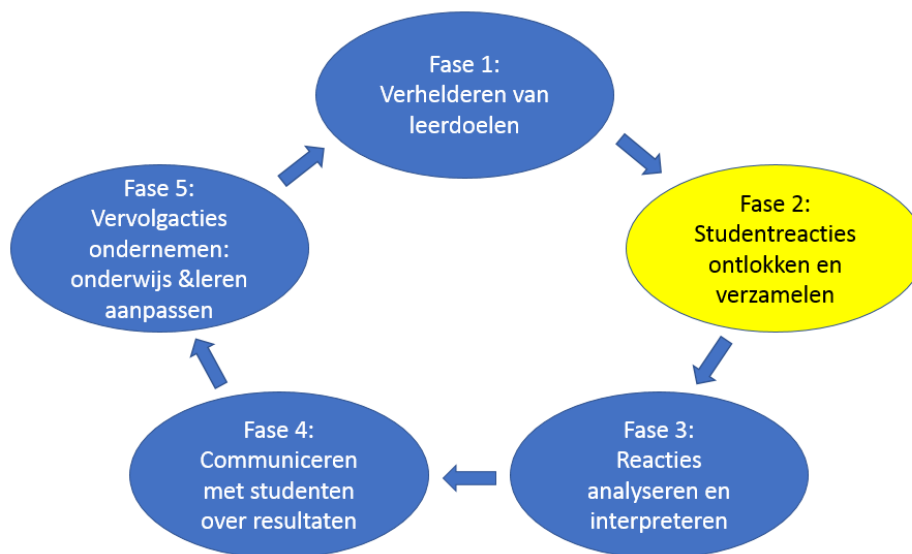
Je kunt ...

- benoemen wat het verschil is tussen geschreven en ongeschreven bronnen (eventueel tussen primaire en secundaire bronnen);
- uitleggen waarom het ontbreken van geschreven bronnen het werk van de historicus bemoeilijkt;

- beoordelen of informatie in een verhaal gebaseerd kan zijn op bronnen of dat de informatie door de schrijver is verzonnen (opdracht 1 en 2);
- een oordeel geven over een gebeurtenis en daarbij rekening houden met normen en waarden van mensen in het verleden (opdracht 3);
- een onderbouwde mening geven over historische analogie (opdracht 4);
- een verklaring ontlelen aan een bron (opdracht 5).

Feedback (waar staat de leerling nu?)

Fase 2 Ontlokken en verzamelen van leerlingreacties

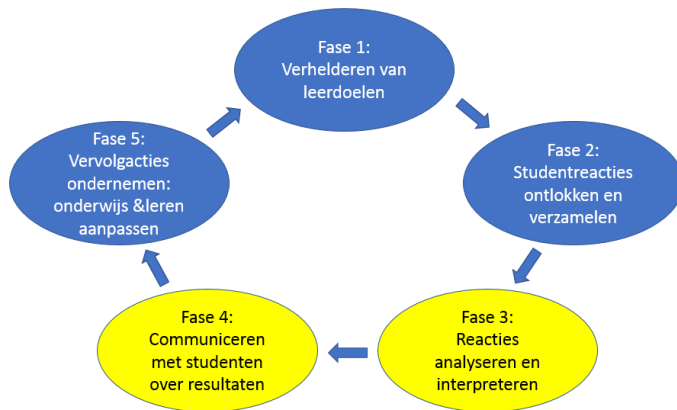
De leerlingen maken alleen of in tweetallen/kleine groepjes de opdracht over de Mammoetjacht, waarbij werken in tweetallen/groepjes discussie bevorderend is. Zij krijgen negen passages uit de beschrijving van de mammoetjacht met de opdracht deze passages te plaatsen in twee rijtjes:

1. In het eerste rijtje plaatsen zij alle passages die gebaseerd kunnen zijn op bronnenonderzoek.
2. In het tweede rijtje plaatsen zij alle passages die gebaseerd zijn op fantasie of vermoedens van de schrijfster.

Op basis van aanvullende bronnen moeten leerlingen vervolgens kijken of zij nog veranderingen in de twee rijtjes willen aanbrengen. Hier is dus sprake van een (extra) reflectie element.

Fase 3 Analyseren en interpreteren van leerling reacties

Fase 4 Communiceren met leerlingen over de resultaten

De leraar heeft verschillende mogelijkheden om feedback te geven op de prestaties van de leerlingen.

1. De leraar loopt rond en gaat met leerlingen in gesprek over hun prestatie, waarbij hij vooral ingaat op het proces, waarom hebben leerlingen bepaalde keuzes gemaakt. Omdat de leerlingen de passages in twee kolommen moeten leggen kan de docent snel zien of de leerlingen goed bezig zijn.
2. De leraar kan er ook voor kiezen om de tweetallen/groepjes elkaars werk te laten beoordelen en met elkaar in discussie te gaan. Als zij er niet uit komen mogen zij de leraar om hulp vragen.

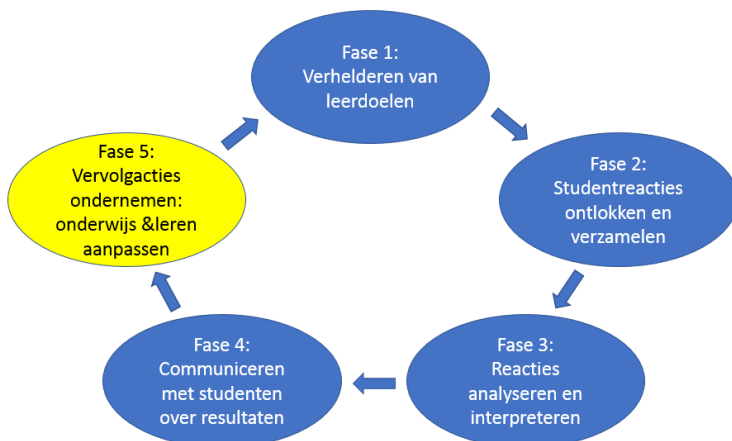
Zie voor meer informatie over het geven van feedback bijvoorbeeld:

<http://histoforum.net/2017/feedback.html> of A Matrix of Feedback for Learning:

<https://ro.ecu.edu.au/cgi/viewcontent.cgi?article=4007&context=ajte>

Feedforward (hoe komt de leerling naar de gewenste situatie)

Fase 5 Vervolgacties ondernemen

De leraar kan de opdracht klassikaal nabespreken, waarbij hij inventariseert tegen welke specifieke moeilijkheden de leerlingen zijn aangelopen. Als hij merkt dat leerlingen nog veel moeite met de opdrachten hebben, kan hij aan de hand van een of meer passages laten zien hoe je zou kunnen redeneren (modelling).

Mammoetjacht

Leerdoelen

Je kunt ...

- beoordelen of informatie in een verhaal gebaseerd kan zijn op bronnen of dat de informatie door de schrijver is verzonnen (opdracht 1 en 2).
- een oordeel geven over een gebeurtenis en daarbij rekening houden met normen en waarden van mensen in het verleden (opdracht 3).
- een onderbouwde mening geven over historische analogie (opdracht 4).
- een verklaring ontleen aan een bron (opdracht 5).

Opdracht

Hieronder staat een beschrijving van een prehistorische mammoetjacht. De beschrijving is ontleend aan het boek *'De stam van de Hokenbeer'* van Jean Auel. De schrijfster van dit boek heeft veel onderzoek gedaan voor zij begon met schrijven. In hoeverre is deze beschrijving gebaseerd op bronnen? Waar kun je aannemen dat het om feiten gaat en waar heeft de schrijfster zaken beschreven op een manier zoals het volgens haar gebeurd zou kunnen zijn? Waar is er dus sprake van fictie, van vermoedens of misschien wel van 'uit-de-duim-zuigerij'?

Opdracht 1

Gebruik bron 1

3. Lees eerst het verhaal "De mammoetjacht".
4. Vorm vervolgens groepjes van twee of drie leerlingen.
5. Je krijgt van je leraar negen passages uit de beschrijving van de mammoetjacht. Maak van deze passages twee rijtjes.
 - a. In het eerste rijtje plaats je alle passages die, volgens jullie, gebaseerd kunnen zijn op bronnenonderzoek.
 - b. In het tweede rijtje plaats je alle passages die, volgens jullie, gebaseerd zijn op fantasie of vermoedens van de schrijfster.

Opdracht 2

Gebruik bron 2

Bespreek in je groepje of je op basis van deze bron nog veranderingen in de twee rijtjes wilt aanbrenge.

Opdracht 3

Bespreek in je groepje of jullie het eens zijn met de onderstaande uitspraak. Geef een of meer argumenten voor je antwoord. Denk in je antwoord vanuit jagers uit de prehistorie.

'De mammoetjagers hadden geen vrouwtjesmammoet mogen doden omdat zij wisten dat deze drachtig was!'

Opdracht 4

Veel uitspraken over de leefwijze van prehistorische volken zijn ontleend aan de leefwijze van volken die nog tot diep in de twintigste eeuw in prehistorische omstandigheden leefden. Bijvoorbeeld uitspraken over de taakverdeling tussen mannen en vrouwen. Deze manier van bewijsvoering wordt **historische analogie** genoemd.

Bespreek in je groepje of je deze bewijsvoering acceptabel vindt. Geef argumenten voor en tegen.

Opdracht 5

Welke verklaring of verklaringen worden in bron 2 genoemd voor de inwijdingsriten?

Bronnen

Bron 1 De mammoetjacht

Kort na zonsondergang kwamen alle mannen naar de grot van Arsan, de tovenaars. Arsan en Cran, de leider van de stam, zaten al bij het knappende houtvuur, de ouderen gingen bij hen zitten en de jongere mannen vormden een kring om hen heen. Zeb en z'n vriend Bred zochten een plaatsje achterin de donkere grot en hielden zich doodstil. Zebs wangen gloeiden van trots en opwinding dat ze erbij mochten zijn.

1 Ook al mochten jongens als Bred en hij nog niet meepraten. Arsan en Cran bespraken met de mannen van de stam wie er mee zouden gaan op de mammoetjacht. Natuurlijk wilde iedereen dolgraag mee,

2 maar er moesten toch een paar mannen achterblijven om de vrouwen en kinderen te beschermen tegen een holenbeer of een wolharige neushoorn of misschien wel tegen een vijandige stam. Zeb was nog wel geen man, maar hij was toch al elf jaar en stiekem hoopte hij dat hij deze keer ook mee zou mogen. In z'n verbeelding zag hij zich al tegenover zo'n groot monster staan. Met inspanning van al z'n kracht zou hij het de punt van z'n speer tussen de ogen stoten en kermend zou het dier in elkaar zakken.

3 Later zou Arsan met een vlijmscherp mes het teken in z'n borst snijden, zodat iedereen altijd aan het litteken kon zien dat hij een dier gedood had, dat hij een man was! Dan zou hij mogen meepraten bij de geheime vergaderingen van de mannen en dan hoefde hij nooit meer vervelende karweitjes voor de vrouwen op te knappen.

4 En wat zouden de meisjes van de stam tegen hem opzien! Hij schrok op uit z'n dromerijen, toen Zeb hem een por in z'n zij gaf en fluisterde: 'Hé slaapkop, ze hebben het over ons, hoor maar.' Zeb spitste z'n oren. Cran vroeg aan de tovenaars: 'Wat denkt U, kunnen Zeb en Bred ook mee? Ze zijn bijna twaalf.' Arsan antwoordde: 'Bijna twaalf, zo. Ja, dan wordt het hoog tijd dat ze bewijzen dat ze zich als man kunnen gedragen. Ze kunnen onderweg de wapens en het reisvoedsel dragen, ze kunnen 's avonds de tenten opzetten en als jullie geluk hebben op de jacht, kunnen ze de vrouwen helpen bij het uitbenen van het vlees en het smelten van het vet.' Zeb en Bred knepen elkaar bont en blauw van blijdschap. Het liefst waren ze juichend de grot uitgerend om het grote nieuws aan iedereen te vertellen, maar ze konden zich nog net inhouden en rustig blijven zitten. Natuurlijk was het geen echt mannenwerk wat Arsan had opgenoemd, maar dat kon Bred niets schelen. Hij zou ze wel eens laten zien wat hij nog meer kon. Wacht maar tot ze de mammoets gevonden hadden!

De volgende morgen was Zeb al vroeg wakker. Vlug rolde hij de bontvachten op waaronder hij geslapen had en kleepte zich aan. Het was behoorlijk koud voor de tijd van het jaar, **5 dus wikkelde hij een paar dierenhuiden om z'n lichaam en om z'n armen en benen.** Met repen leer maakte hij de huiden vast. Met tegenzin trok hij z'n oude sandalen van hertenvel aan. Ze waren niet erg mooi meer. Maar wie weet kreeg hij na de jacht wel een paar mooie, sterke schoenen van mammoetleer. Toen hij de grot uitkwam, zag hij dat de meesten al klaar voor vertrek waren. Bred en hij moesten de wapens van een paar oudere mannen dragen: **6 stenen messen en strijdbijlen en houten speren,** waarvan de punten hard waren gemaakt in het vuur. Alles bij elkaar was het nog een hele vracht, maar de jongens lieten zich natuurlijk niet kennen. In een lange rij trokken de jagers en helpers door

het heuvellandschap en pas toen de zon helemaal achter de heuvels verdwenen was, gaf Cran een teken dat ze moesten stoppen.

7 De paar vrouwen die mee waren gegaan, zorgden voor warme thee en deelden koekjes uit die ze thuis gemaakt hadden van vet, gedroogd vlees en gedroogde vruchten. 'Vroeg naar bed en morgen weer vroeg op'. zei Cran en het duurde niet lang of de jongens sliepen als beren in een winterslaap.

Na een paar dagen kwamen ze in een rotsachtig gebied met diepe kloven en ravijnen. Ze schoten nu niet meer zo vlug op en om de aandacht van de jongens wat van hun moeheid en spierpijn af te leiden vroegen de vrouwen hen onder het lopen wat er straks met de gedode mammoet zou gebeuren. Zeb en Bred wisten de antwoorden best; het kleinste kind wist al dat de hele stam maandenlang van één Mammoet kon leven.

8 'Van z'n huid maken we schoenen', zei Zeb en hij keek met een schuin oog naar z'n eigen schoenen, waarvan nu niet veel meer over was. 'En nieuwe tenten', antwoordde Bred vlug. 'Windschermen. Tassen. Riemen. Kookpotten. En wat doen we met de blaas en de darmen?' vroeg Oeza, een van de vrouwen, aan Bred, die nu weer aan de beurt was. 'Daar maken we waterzakken van en...' '...en regenkleren', viel Zeb hem in de rede.

'Mammoets! mammoets!' riep een van de mannen plotseling. Opgewonden begonnen ze allemaal door elkaar te schreeuwen en te wijzen. 'Daar, daar zijn ze, mammoets, een hele kudde!' Aan de horizon zag Zeb een donkere bewegende massa. 'Een grote kudde.' mompelde Cran en hij gebaarde dat ze hier de tenten moesten opzetten. Toen ging hij met de jagers op pad om het terrein te verkennen en een goed plan voor de jacht te bedenken.

De dag daarop vertrokken de jagers, nog voor zonsopgang, in de richting waar ze de vorige avond de mammoets gezien hadden. Ze ontdekten de kudde al gauw en slopen voorzichtig door het hoge gras dichterbij. Zeb's hart klopte in z'n keel. Wat een enorme beesten!

9 Ze waren wel driemaal zo hoog als een volwassen man. Hun dikke huid was bedekt met een zachte vacht en ruig, lang, roodbruin haar en daaronder zat nog een dikke vetlaag. 'Die zullen geen last van de kou hebben.' dacht Zeb. Ze hadden een zware kop, zo groot als de helft van hun romp, kleine oren en een korte slurf. Maar het mooist vond Zeb de ivoren slagstanden. Bij sommige dieren waren die helemaal gebogen en wel vier keer zo lang als Zeb zelf. Hij snapte niet hoe ze zo'n geweldig dier zouden kunnen doden. Aan de buitenkant van de kudde liep een jong mammoetvrouwtje. Ze bewoog zich trager dan de andere dieren en Zeb begreep al gauw hoe dat kwam: ze was drachtig en zo te zien zou haar jong al gauw geboren worden. Ze dwaalde wat van de kudde af, op zoek naar mals gras. Dat was het moment waarop Cran gewacht had. Op zijn teken staken de jagers met gloeiende kooltjes een paar fakkels aan en staken daarmee het droge gras tussen de mammoet en de kudde in brand. Door de wind breidde het vuur zich snel uit. Op slag veranderde de vredig grazende kudde in een dol geworden, trompetterende massa. Stampend vluchtten de dieren weg van de vlammenzee. Intussen had Cran de drie jongste en snelste jagers het sein gegeven naar de kloof te hollen. Zeb was zo opgewonden, dat hij niet meer rustig in het gras kon blijven zitten, maar hard achter de drie mannen aanrende. Hij hoorde niet meer hoe Bred en de anderen hem terugriepen.

De vrouwtjesmammoet was door de vlammen van de kudde gescheiden. Schreeuwend en met hun fakkels zwaaiend renden een paar mannen op haar af om haar zo in de richting van de kloof te jagen,

achter de drie mannen en Zeb aan. Die rende alsof zijn leven ervan afhing. En dat was ook zo! Hij haalde zelfs de drie anderen in en was er het eerst. Hij rende de doodlopende kloof in. De opgejaagde, doodsbange mammoet daverde achter hem aan, gevolgd door de schreeuwende jagers. Aan het einde van de kloof kon ze niet verder. Ze probeerde zich om te keren, maar kwam klem te zitten. Vliegensvlug doken twee van de jagers naar haar achterpoten en sneden met hun stenen messen de pezen door. Kermend van pijn zakte ze door de knieën. Toen sprong Zeb op een rotsblok, vlak voor de kop van het dier en stootte met alle kracht die hij nog over had, z'n speer tussen de ogen. Er spoot een straal bloed in z'n gezicht en terwijl de andere jagers de kloof inrenden en hun speren in de stervende dikhuid gooiden, juichte het binnen in hem: Ik heb de mammoet gedood! Nu ben ik een man!

Bron 2

Van de inwijdingsriten (initiatieriten), zoals beschreven in de tekst over de mammoetjacht, zijn talrijke historische voorbeelden. Bijvoorbeeld uit het Griekse Sparta. Tijdens de Krypteia, het verbergingsritueel, moesten jonge Spartanen die op het punt stonden in de gelederen van de volwassenen te worden opgenomen, hun kwaliteiten tonen. Gewapend met een dolk gingen ze op stap om alle heloten (de oorspronkelijke bewoners van het gebied rondom het Griekse Sparta, die door de Spartanen waren verslagen en tot slaaf gemaakt) die ze op hun nachtelijke speurtocht tegenkwamen te doden. Pas dan hadden ze bewezen echte mannen te zijn.

Inwijdingsriten in Papoea-Nieuw-Guinea

In het oostelijk deel van de hooglanden van Papoea-Nieuw-Guinea vinden de meest pijnlijke, bloedige en ingrijpende beproevingen plaats die ooit beschreven zijn. Bijvoorbeeld bij de Sambia, een volk van enkele duizenden Papoea's die verspreid leven in gehuchten. Bij de Sambia bestaat de collectieve initiatie van jongens voornamelijk uit het stoten van een stokje in de neusgaten tot bloedens toe. De eerste vraag is natuurlijk: waarom de neus? De neus is één van de lichaamsopeningen waardoor vrouwelijke stoffen en eigenschappen het mannelijk lichaam binnendringen. Door middel van de neusbloedingen bannen mannen deze ongewenste substantie uit. Bij de Awa, een andere Papoea-gemeenschap in de hooglanden, zijn de beproevingen waaraan jongens onderworpen worden nog zwaarder dan bij de Sambia. Naast neusbloedingen zijn er afranselingen, het schroeien van de huid, onthouding van voedsel en drank, het opwekken van braken, en in hevigheid toenemende besnijdenissen van de penis.

Waarom moeten jongens zoveel pijn lijden? Mogelijk is er een verband tussen vroege (pre-industriële) oorlogvoering en zware inwijdingsriten voor jongens. Bij volken waar vaak zware stammenoorlogen zijn, kan men verwachten dat jongens hevige beproevingen dienen te ondergaan om hun mannelijkheid te testen en om hen door middel van schokkende ervaringen ertoe te bewegen de sociale plichten van volwassenheid op zich te nemen.

Dit soort verklaringen houden er geen rekening mee dat in de initiatie vooral identiteit wordt gesmeed. Pijn is hierbij een belangrijk instrument. Niet alleen wordt er tussen mannen en vrouwen een categorisch onderscheid aangebracht, maar ook tussen twee soorten mannen: de onvolwassen jongens, die nog thuishoren in de vrouwenwereld, en de volwassen mannen, die een politieke en militaire rol mogen vervullen.

Bovendien brengen de volwassenwordingsriten de etnische identiteit van de tribale gemeenschap tot uitdrukking. Deze ritens versterken de gevoelens dat men anders én beter is dan de buurvolken.

4. Antwoordmodel

Opdracht 1: maximaal 4 punten (zie schema hieronder)

Opdracht 2: maximaal 2 punten (zie kolom 4)

Opdracht 3: maximaal 4 punten. De leerlingen moeten in hun antwoord redeneren vanuit de prehistorische jagers. Zij kunnen bijvoorbeeld antwoorden dat drachtige vrouwtjes langzamer zijn dan andere dieren en daarom makkelijker te vangen zijn. Een antwoord als: 'Het is zelig om drachtige dieren te doden' is onjuist, want gaat uit van hedendaagse normen en waarden.

Opdracht 4: maximaal 4 punten. Als argument pro kunnen de leerlingen aanvoeren dat veranderingen in prehistorische samenlevingen veel langzamer plaatsvinden dan in moderne samenlevingen en dat het daarom mogelijk niet te gewaagd is om vergelijkingen te maken. Als argument tegen kan men aanvoeren dat de tijd mogelijk ook wel een rol heeft gespeeld en dat inwijdingsriten van stam tot stam kunnen verschillen waardoor het altijd gevaarlijk is om conclusies te trekken.

Opdracht 5: maximaal drie punten. In bron 2 worden drie mogelijke motieven genoemd:

- Voorbereiding op oorlog voeren
- Versterken van de individuele identiteit
- Versterken van de groeps-/stamidentiteit

	bronnen	vermoedens	deels bronnen/deels vermoedens	historische analogie
1		x		
2			x	
3		x		x
4		x		x
5	x			
6	x			
7		x		
8	x			
9	x			

Bijlage 1

1 Ook al mochten jongens als Bred en hij nog niet meepraten.	6 stenen messen en strijdbijlen en houten speren.
2 maar er moesten toch een paar mannen achterblijven om de vrouwen en kinderen te beschermen tegen een holenbeer of een wolharige neushoorn of misschien wel tegen een vijandige stam.	7 De paar vrouwen die mee waren gegaan, zorgden voor warme thee en deelden koekjes uit die ze thuis gemaakt hadden van vet, gedroogd vlees en gedroogde vruchten.
3 Later zou Arsan met een vlijmscherp mes het teken in z'n borst snijden, zodat iedereen altijd aan het litteken kon zien dat hij een dier gedood had, dat hij een man was!	8 'Van z'n huid maken we schoenen,' zei Zeb en hij keek met een schuin oog naar z'n eigen schoenen, waarvan nu niet veel meer over was. 'En nieuwe tenten,' antwoordde Bred vlug. 'Windschermen. Tassen. Riemen. 'Kookpotten'. 'En wat doen we met de blaas en de darmen?' vroeg Oeza, een van de vrouwen, aan Bred, die nu weer aan de beurt was. 'Daar maken we waterzakken van en...' '...en regenkleren.' viel Zeb hem in de rede.
4 En wat zouden de meisjes van de stam tegen hem opzien!	9 Ze waren wel drie maal zo hoog als een volwassen man. Hun dikke huid was bedekt met een zachte vacht en ruig, lang, roodbruin haar en daaronder zat nog een dikke vetlaag. 'Die zullen geen last van de kou hebben.' dacht Zeb. Ze hadden een zware kop, zo groot als de helft van hun romp, kleine oren en een korte slurf. Maar het mooist vond Zeb de ivoren slagstanden. Bij sommige dieren waren die helemaal gebogen en wel vier keer zo lang als Zeb zelf.
5 dus wikkelde hij een paar dierenhuiden om z'n lichaam en om z'n armen en benen.	

Bijlage 2

De prehistorie is de tijd waarover we geen geschreven bronnen hebben. Dat is wat we leerlingen vaak als eerste over de prehistorie leren, om er meteen aan toe te voegen dat we dus alleen maar materiële bronnen hebben. Maar over de consequenties hiervan voor onze kennis over deze periode wordt veel minder gesproken. En dat is jammer omdat deze periode een prachtig startpunt is om met leerlingen te werken aan historisch denken en meer in het bijzonder aan het werken met bronnen (sourcing) (zie: Van Boxtel en Van Drie, 2007).

In zeer veel boeken en niet alleen in historische romans, worden uitspraken over de prehistorie gedaan die niet gebaseerd kunnen zijn op materiële vondsten. Bijvoorbeeld in de beschrijving van een prehistorische mammoetjacht in deze opdracht. De beschrijving is ontleend aan het boek *'De stam van de Hokenbeer'* van Jean Auel. Hoewel de schrijfster veel onderzoek heeft gedaan voor zij begon met schrijven, kan men zich afvragen in hoeverre de beschrijving gebaseerd is op bronnen.

Als de leerlingen de opdracht goed maken, zullen ze tot de conclusie komen dat zeer veel informatie in de beschrijving niet afkomstig kan zijn uit prehistorische vondsten. Maar betekent dat dan ook dat het om pure fantasie van de schrijver gaat?

Er bestaat namelijk ook een andere manier van bewijsvoering, de historische analogie. Veel uitspraken over de leefwijze van prehistorische volken zijn ontleend aan de leefwijze van volken die nog tot diep in de twintigste eeuw in prehistorische omstandigheden leefden. Bijvoorbeeld uitspraken over de taakverdeling tussen mannen en vrouwen.

Voor initiatieriten, zoals beschreven in de tekst over de mammoetjacht, zijn er talrijke historische voorbeelden. Bijvoorbeeld uit het Griekse Sparta. Tijdens de Krypteia, het verbergingsritueel, moesten jonge Spartanen die op het punt stonden in de gelederen van de volwassenen te worden opgenomen, hun kwaliteiten tonen. Gewapend met een dolk gingen ze op stap om alle heloten die ze op hun nachtelijke speurtocht tegenkwamen te doden. Pas dan hadden ze bewezen echte mannen te zijn. (Fik Meijer, 2007)

Inwijdingsriten in Papoea-Nieuw-Guinea

In het oostelijk deel van de hooglanden van Papoea Nieuw-Guinea vinden de meest pijnlijke, bloedige en ingrijpende beproevingen plaats die ooit beschreven zijn in de etnografische literatuur. Bijvoorbeeld bij de Sambia, een volk van enkele duizenden Papoea's die verspreid leven in gehuchten. Bij de Sambia bestaat de collectieve initiatie van jongens voornamelijk uit het stoten van een stokje in de neusgaten tot bloedens toe. De eerste vraag is natuurlijk: waarom de neus? De neus is één van de lichaamsopeningen waardoor vrouwelijke stoffen en eigenschappen het mannelijk lichaam binnendringen. Door middel van de neusbloedingen bannen mannen deze ongewenste substantie uit. Bij de Awa, een andere Papoea-gemeenschap in de hooglanden, zijn de beproevingen waaraan jongens onderworpen worden nog zwaarder dan bij de Sambia. Naast neusbloedingen zijn er afranselingen, het schroeien van de huid, onthouding van voedsel en drank, het opwekken van braken, en in hevigheid toenemende besnijdenissen van de penis. De inheemse duiding van de betekenis van de meer dan Spartaanse ontberingen geeft natuurlijk geen bevredigend antwoord op de vraag waarom er zoveel pijn wordt toegediend.

In de literatuur wordt een verband verondersteld tussen pre-industriële oorlogvoering en zware inwijdingsriten voor jongens. Waar intertribale oorlogvoering intens en frequent is, kan men verwachten dat jongens hevige beproevingen dienen te ondergaan om hun mannelijkheid te testen en om hen door middel van schokkende ervaringen ertoe te bewegen de sociale plichten van volwassenheid op zich te nemen. Dit soort verklaringen gaan voorbij aan het kardinale gegeven dat in de initiatie bovenal identiteit wordt gesmeed. Pijn is hierbij een belangrijk instrument. Niet alleen wordt er tussen mannen en vrouwen een categorisch onderscheid aangebracht, maar ook tussen twee soorten mannen: de onvolwassen jongens, die nog thuishoren in de vrouwenwereld, en de volwassen mannen, die een politieke en militaire rol mogen vervullen. Bovendien brengen de volwassenwordingsriten de etnische identiteit van de tribale gemeenschap tot uitdrukking. Deze ritens versterken de gevoelens dat men anders én beter is dan de buurvolken.

Referenties

Meijer, F. (2007), *De oudheid is nog niet voorbij*, Athenaeum - Polak & Van Gennep, Amsterdam, blz. 112.

Drie, J. van & Boxtel, C. van (2007), Historical Reasoning: Towards a Framework for Analyzing Students' Reasoning about the Past, in *Educational Psychology Review*, november 2007.

Driessen, H. (2007) *Pijn en cultuur*. Amsterdam: Wereldbibliotheek.